

Prof. dr hab. Krystyna Trembicka.

Krystyna.trembicka@mail.umcs.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej **mgr Magdaleny Zielińskiej pt.** „Działalność społeczno-polityczna i twórcza awangardy artystycznej w Polsce międzywojennej na przykładzie Grupy Krakowskiej”, Lublin 2024, ss. 248, przygotowanej pod opieką naukową prof. dr hab. Henryka Chałupczaka

Przedstawiona mi do recenzji dysertacja doktorska odnosi się do problematyki bardzo interesującej nie tylko dla badaczy ale i, jak sędzę, dla szerokiego grona obywateli, ma bowiem oprócz znaczenia naukowego także utylitarne. Mgr Magdalena Zielińska zainteresowaniem obdarzyła sferę sztuki. W badaniach politologicznych nie jest to częste choć potrzebne, gdy uwzględnimy wybrany podmiot badań i idee, które nim kierowały w przekazie do potencjalnych odbiorców. Począwszy od starożytności, w różnych epokach historycznych widoczna była chęć zbudowania „lepszego świata”. Obszar szeroko pojętej kultury i sztuki był tym, w którym szukano sposobów na przekonanie odbiorców, że „inny świat” jest możliwy. Tego typu tendencje najczęściej przejawiali filozofowie i artyści. I z tym przesłaniem występowali bohaterowie recenzowanej dysertacji. Chęć zbudowania „nowego życia” i „nowego społeczeństwa”, skłaniały do akceptacji wizji, której uległa także część środowisk artystycznych w Polsce. Tak było i w okresie międzywojennym i po wojnie, gdy środowiska lewicowe a nawet komunizujące, zaczęły przenosić retorykę rewolucyjną na płaszczyznę sztuki. Sztuka miała być katalizatorem przemian społecznych i ich wkładem w niekrwawą rewolucję.

Metodologia i warsztat naukowy

Temat pracy jest sformułowany prawidłowo, a samo określenie pola badawczego uważam za trafne. Problematyka rozprawy choć była przedmiotem

częstkowych badań nie doczekała się monografii. Rozprawę należy uznać za udaną próbę wypełnienia luki badawczej. Warto w tym miejscu nadmienić, że widoczne w XXI wieku zainteresowanie ze strony historyków czy instytucji muzealnych badanym środowiskiem artystycznym nie zaowocowało efektem w postaci odrębnych opracowań naukowych.

Podmiotem badań była Grupa Krakowska, środowisko artystyczne ale i społeczno-polityczne z lat 30. XX wieku, tworzące i działające pod wspólnym „szyldem”. Autorka dokonując selekcji i decydując o zakresie osobowym grupy dowiodła, że posiada umiejętność właściwego określenia podmiotu badawczego. Musiała wybrać spośród artystów tych, którzy byli najbardziej reprezentatywni dla Grupy i podejmowanych przez nią działań. Twórczość Grupy, choć dotąd mało znana w Polsce, warta jest badania, gdyż efekty pracy jej uczestników można spotkać w najsłynniejszych muzeach i kolekcjach prywatnych.

Przedmiotem rozprawy była aktywność Grupy w różnych obszarach: politycznym, społecznym, artystycznym, używane przez nią środki i techniki artystyczne, oddziaływanie na inne środowiska artystyczne, w tym stosunek do ówczesnego mainstreamu – artystów i kadry pedagogicznej wyższych szkół artystycznych. Właściwe uchwycenie pola badawczego korzystnie wpłynęło na przejrzystość pracy oraz możliwość koncentracji na zagadnieniach mających realny i największy wpływ na odbiór aktywności Grupy Krakowskiej, tj. związki twórczości Grupy z polityką, inspiracje społeczne w pracach jej członków oraz następstwa podejmowanych przez nich działań zarówno artystycznych, jak i politycznych.

Ramy chronologiczne pracy nie budzą zastrzeżeń. Wyznacza je działalność Grupy Krakowskiej istniejącej w latach 1932-1937. Autorka słusznie wyszła poza te ramy uwzględniając kontekst, genezę stowarzyszenia, prekursorów, kreśląc tło artystyczne i społeczno-polityczne działalności.

Zasadnie uwzględniła losy członków Grupy w okresie II wojny światowej oraz powojennym.

Przyjęta **konstrukcja pracy** jest oparta na układzie przedmiotowym z uwzględnieniem kryterium chronologicznego. Dysertacja doktorska mgr Magdaleny Zielińskiej jest logiczną i wewnętrznie spójną całością złożoną ze wstępu, części zasadniczej, zakończenia, wykazu źródeł i literatury oraz wykazu aneksów, w którym znalazł się spis prac artystów zaliczonych przez Autorkę do Grupy, a także reprodukcje/ilustracje wybranych dzieł. Praca jest więc skonstruowana poprawnie.

Wstęp zawiera większość elementów charakterystycznych dla tej części pracy: określa cel, przedmiot i podmiot badań, hipotezy, przedstawia wykorzystane źródła oraz literaturę, metody i techniki badawcze. Zabrakło pytań badawczych odnoszących się do całej pracy. Dwa pytania Doktorantka sformułowała w zakończeniu: jaki był i jest wpływ twórczości Grupy na sztukę współczesną oraz wykorzystywanych przez nią środków wyrazu na przedstawienie stosunku do rzeczywistości?

Część zasadnicza składa się z pięciu rozdziałów podzielonych na podrozdziały.

Kolejność rozdziałów jest merytorycznie uzasadniona. W pierwszym rozdziale, zatytułowanym „Inspiracje polityczne w sztuce europejskiej 20-lecia międzywojennego”, niejako o charakterze wstępnym, bo pokazującym recepcje zewnętrzne, w dwóch podrozdziałach Autorka przedstawiła kolejno awangardowe środowiska artystyczne w państwach sąsiedzkich, w ZSRR i Niemczech, lokując je w kontekście zmian społecznych i politycznych po Wielkiej Wojnie, przede wszystkim rewolucji i ich odbioru przez twórców.

W drugim rozdziale „Awangarda artystyczna w sztuce Polski międzywojennej” badaniu poddała genezę i rozwój awangardy artystycznej w Polsce oraz prądy w sztuce i architekturze.

Trzy kolejne rozdziały odnoszą się bezpośrednio do Grupy Krakowskiej. W

trzecim Doktorantka badała powstanie i działalność Grupy, w czwartym „Działalność społeczno-polityczna Grupy Krakowskiej” zaangażowanie polityczne i problematykę społeczno-polityczną w wybranych pracach artystów Grupy. W obu rozdziałach znalazły odzwierciedlenie nowatorski i awangardowy kierunek działalności artystycznej. Te ważne dla dysertacji zagadnienia zostały osadzone w sytuacji politycznej i życiu artystycznym państwa i miasta Kraków, krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych.

Natomiast piąty rozdział „Wojenne i powojenne losy członków Grupy Krakowskiej,, uwzględnia także istnienie tzw. II Grupy Krakowskiej. W tej części pracy oprócz działalności artystycznej badaniu poddano stosunek środowiska do Polski Ludowej i nowej komunistycznej rzeczywistości po 1945 r. oraz działalność II Grupy Krakowskiej (1957 r.).

Zakończenie jest przeglądem wystaw i piśmiennictwa na temat Grupy Krakowskiej, odpowiedzią na dwa sygnalizowane wyżej pytania: (1) wpływ twórczości i deklaracji artystycznej Grupy na sztukę współczesną i jej odbiór w Polsce; (2) o recepcje technik i środków wyrazu Grupy we współczesnych happeningach artystycznych, przedstawieniach teatralnych i innych formach obrazowania i krytyki rzeczywistości społeczno-politycznej.

Zachowana jest właściwa proporcja między poszczególnymi rozdziałami, które średnio liczą po 40-35 stron. Zawartość pracy jest zgodna z tytułem rozprawy.

Doktorantka deklaruje zastosowanie wyjątkowo licznych **metod badawczych**: systemowej, decyzyjnej, elementy metody normatywno-prawnej, komparatystyczną, biograficzną, elementy metod stosowanych w badaniach genealogicznych czy w przypadku analizy prac plastycznych, metody stosowane w historii i krytyce dzieł sztuki (m.in. analizy ikonograficznej i formalno-porównawczej). W postrzeganiu polityki Autorka najbliższe jest podejście behawioralne, co znalazło wyraz w badaniu postaw i zachowania członków Grupy Krakowskiej.

Analiza świadectw myśli politycznej i literatury przedmiotu była podstawową techniką badawczą.

Dobór źródeł i literatura naukowej

Praca została oparta na bogatej bazie źródłowej. Wykorzystano źródła pierwotne zgromadzone po pierwsze, w archiwach: (1) Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie – akta osobowe pracowników i studentów, zachowane fragmentarycznie i rozproszone; przedwojenne plakaty i ogłoszenia o wystawach, spotkaniach, premierach; (2) Archiwum Akt Nowych w Warszawie – życiorysy i wspomnienia działaczy partyjnych znajdujące się w zespołach Komunistyczna Partia Polski i Polska Zjednoczona Partia Robotnicza – Komitet Centralny, czy Urząd Wojewódzki Krakowski – Wydział Społeczno-Polityczny; (3) Archiwum Państwowym w Krakowie – akta policji śledczej; (4) Żydowskim Instytucie Historycznym im. Emanuela Ringelbluma w Warszawie – zbiór relacji ocalałych z Zagłady. Po drugie, uwzględniono katalogi wystaw. Po trzecie, publikowane zbiory dokumentów źródłowych pod redakcją m.in. Józefa Chrobaka, a także opracowania Andrzeja Turowskiego, znajdujące się w działach zbiorów specjalnych Biblioteki Jagiellońskiej i Biblioteki Narodowej. Po czwarte, wykorzystano wspomnienia i dzienniki twórców Grupy Krakowskiej, korespondencję. Po piąte, wykorzystano materiały prasowe z kilku kluczowych dla tematu tytułów: „Zwrotnica. Czasopismo. Kierunek: terażniejszość”, „Gazeta Krakowska”, „Tygodnik Ilustrowany”, „Tygodnik Artystów”, „Robotnik”, „Odra”, „Przegląd Artystyczny”, „Sztuka”.

Literatura naukowa została dobrana właściwie. We wstępie brak jest informacji o Barbarze Ilkosz i jej opracowaniu autorskim jak i pracy pod redakcją na temat Grupy Krakowskiej z 2018 roku. W dysertacji praca ta jest przywoływana w wielu miejscach więc warto wiedzieć jakich kwestii dotyczyła.

Bazę źródłową oraz literaturę przedmiotu ocenić należy jako solidną, świadczącą o dużej dociekliwości Doktorantki oraz Jej zdolności i przygotowania do recepcji dorobku innych badaczy, umiejętności kwerendy,

która została przeprowadzona i wykorzystana prawidłowo. Pozyskany materiał badawczy pozwolił na wydobycie z niego potrzebnej faktografii oraz dokonanie charakterystyki badanego zagadnienia. Autorka niewątpliwie zna literaturę przedmiotu, polską i obcojęzyczną. Cieszyć może, że wykorzystwała dorobek także lubelskich badaczy. Autorka posiada wiedzę z zakresu historii sztuki, historii politycznej i społeczno-gospodarczej II RP, losów obywateli II RP w okresie wojny, w tym także społeczności żydowskiej i po zmianie ustrojowej po 1945 roku.

Zastosowane w rozprawie zasady **cytowania** źródeł nie budzą zastrzeżeń, są stosowane konsekwentnie. Doktorantka w 2-3 miejscach w przypisach, cytując z opublikowanych zbiorów dokumentów niepotrzebnie dodaje cyt. za:.

Wywody, argumentacja i wnioskowanie są prawidłowe, niemniej cytaty nie powinny pozostawać bez komentarza czy tym bardziej kończyć podrozdziału. Niezbędne są wnioski końcowe po każdym z rozdziałów odnoszące się do rezultatów badań tam zawartych; wnioski nie powinny być zastępowane cytatem z wypowiedzią artysty bądź innego uczonego. Są niezbędne ze względu na przyjętą przez Doktorantkę formę zakończenia.

Wartość naukowa rozprawy

Wybór tematu jest trafny. Podjęta tematyka nie była przedmiotem zadowalających badań. Mimo pewnej ilości opracowań cząstkowych brak jest monografii, która odnosiłaby się do awangardy artystycznej w Polsce, w tym Grupy Krakowskiej. Praca jest zatem solidnym uzupełnieniem dotychczasowych badań. Celem poznawczym było zdobycie wiedzy o grupach awangardowych w Polsce. Celem badawczym było ukazanie, na podstawie zgromadzonego materiału badawczego i literatury, awangardy artystycznej ulokowanej w Grupie Krakowskiej w kontekście związków twórców z polityką oraz obecnością tematyki społecznej w ich dziełach, pokazanie zależności między polityką a sztuką. Cele te zostały zrealizowane. Wartość merytoryczną pracy oceniam wysoko. Zasadne i wartościowe było, m.in. ze względu na dyscyplinę w jakiej

podjęto badania nad dysertacją, pokazanie oddziaływania polityki na sztukę, czy wzajemnych związków polityki i sztuki oraz uwarunkowań działalności przy uwzględnieniu szerokiego wielowymiarowego kontekstu funkcjonowania Grupy Krakowskiej. Uważam, że Doktorantka powinna pomyśleć o przysposobieniu pracy do druku.

Jeżeli chodzi o **nieścisłości czy usterki o charakterze metodologicznym** to należy zwrócić uwagę na trzy:

1/ nadmiarowość deklarowanych metod badawczych. W części ich dobór jest trafny ale można było lepiej wytłumaczyć zastosowanie metody systemowej, kluczowej dla podmiotu badań. Wskazując na uwarunkowania i cały tzw. kontekst, zależności między sztuką a polityką oraz recepcje dorobku Grupy współcześnie, Doktorantka w praktyce pokazała wejście, konwersję i wyjście z systemu. Zamiast wskazywać na metodę normatywno-prawną wystarczyła krytyka źródeł. W wielu wypadkach tzw. metoda biograficzna to po prostu wnioski z solidnej lektury literatury przedmiotu. Podobnie oceniam deklarację co do zastosowania metody decyzyjnej.

2/ O ile nie budzą zastrzeżeń podstawowe kwestie terminologiczne odnoszące się przede wszystkim do nurtów w sztuce mieszczących się w zbiorczej nazwie awangarda artystyczna o tyle warto było szerzej zrealizować zapowiedź (s. 15) ze wstępu w odniesieniu do potrzeb definicyjnych. Recenzowana praca mieści się w dziedzinie nauki społeczne a nie nauki o sztuce i jest politologiczna. Autorka musi pomóc czytelnikowi, który nie jest historykiem sztuki i nie jest biegły w rozpoznawaniu różnych trendów artystycznych, w uzyskaniu wiedzy o różnicach między tworzącymi artystami. Może warto mając na uwadze przygotowanie dysertacji do druku wyjaśnić pokrótce, nawet w przypisach, czym konkretnie charakteryzowały się różne a przywoływane w pracy grupy: kubistów, dadaistów, surrealistów, fowistów, formistów, rytmistów, uwzględniających realizm historyczny, symbolizm o charakterze mistycznym, kubofuturyzm, suprematyzm, promienizm, zwany

łuczyszmem, czy z francuska rayonizmem (s. 18-20). Chodzi także o zachowanie symetrii, gdyż w pracy mamy np. wyjaśnienie czym był ekspresjonizm (s. 37) i konstruktywizm (s. 80) a zostały pominięte inne nurty.

Nie wiem czy to jest możliwe do ukazania w narracji autorskiej ale chciałoby się wiedzieć jak w praktyce artystycznej wyrażało się „poszukiwanie porządku i ładu artystycznego” oraz „powiązanie formy z życiem, które ukazywało się w nowych kształtach konstrukcji technicznych i konstrukcji nowego społeczeństwa (s. 80)”; braku narracji autorskiej nie zastąpią cytaty artystów odnoszące się do przeżywania i odczuwania przez nich własnej twórczości i jej roli (s. 22).

Chciałabym autorskiego wyjaśnienia i odniesienia do kategorii postęp (np. w sztuce) i czy zasadnie był przeciwstawiony innym celom, np. „zaspokojeniu elit i hołdowaniu estetyzmowi”. Czy w ogóle w odniesieniu do sztuki można stosować kategorię postępu i czy nie jest to jeszcze jeden wymysł ideologiczny?

3/ Wątpliwości budzą tezy i hipotezy badawcze. W miejsce tez potrzebne są hipotezy ogólne, jako punkt wyjścia do hipotez szczegółowych. W recenzowanej pracy tezy i hipotezy wydają się być wolne od choć pewnej dozy niepewności, to raczej pewniki a nie zdania twierdzące, które trzeba poddać weryfikacji w toku pracy badawczej; np. 4 i 6 punkt to oczywiste fakty historyczne.

Warto, choć w przypisie wyjaśnić na czym polegał skandal w ASP w związku z ekspozycją w 1932 r. – czy tylko chodziło o tematykę ewentualnych prac czy jeszcze o coś innego? (s. 108).

W rozdziale czwartym (drugi podrozdział) trochę mało jest problematyki społecznej i politycznej odzwierciedlonej w twórczości Grupy (tylko 7 stron) – czy dlatego, że prace artystów zaginęły/zostały zniszczone czy z dokonanego świadomie ograniczonego wyboru?

Poprawność formalno-językowa

Dysertacja została napisana językiem komunikatywnym, pozwala zauważyć logiczny układ pracy, uporządkowanie materiału. Podkreślić należy dobry warsztat naukowy. Przypisy można uznać za wzorcowe. Widoczny jest różnorodny charakter przypisów i konsekwencja w ich stosowaniu. W pracy znalazły się przypisy źródłowe, wyjaśniające, odsyłające. Na uwagę i upowszechnienie zasługują opisy źródeł pozyskanych drogą elektroniczną. Łatwo je zidentyfikować, są więc pomocne dla innych badaczy. W kilku miejscach występują tylko linki; należy je uzupełnić o tytułu lub o autora jeżeli jest. Praca jest bardzo staranna, w zasadzie to jest w niej tylko kilka błędów literowych.

Usterki językowe

s. 4, 17, 99, 103 – zamiast krajach piszemy w państwach,

s. 13 – w międzywojniu,

s. 19 – samo ugrupowanie (wystarczy ugrupowanie, bez samo),

s. 19 jak jest z jednej strony to powinno być z drugiej strony,

s. 19 – szereg (powinno być wiele),

p. 19 zamiast por. trzeba zob.

s. 24 władza bolszewicka,

s. 34 władza nie była,

s. 46 władza socjaldemokratyczna,

s. 29 dekoracyjnością (całego kraju),

s. 36 wojskowy politruk,

Język źródeł przy narracji autorskiej

s. 4 system burżuazyjny, wielokrotnie proletariats; s. 33 kultura proletariacka,

s. 17 i 38 potrzebne ujednoczenie dat: albo lat 50. i 60 XX wieku, albo lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX stulecia,

s. 103 zamiast Rosji radzieckiej ZSRR

s. 109 potrzebna symetria przy określeniu zwolenników „lewicy i endecji” na albo lokowanie na scenie politycznej w oparciu o kryterium ideologiczne albo na osi lewica-prawica

s 109, 111 zamiast skrajne narodowych może radykalnie? Bez zabarwienia pejoratywnego?

s. 110 nie religia katolicka ale wyznanie

s. 114 i inne – zamiast zapisów mamy przepisy

Potrzebne jest przeniesienie z przypisów do części głównej ważnych treści (przypis 2).

Wnioski

Reasumując stwierdzam, że mgr Magdalena Zielińska wybrała ważny, aktualny i jednocześnie niełatwy problem badawczy. Wypracowała logiczną koncepcję pracy, sporządziła przejrzysty program badań, dokonała solidnej kwerendy źródeł i zrealizowała przyjęte założenia. Recenzowane opracowanie może być podstawą do przygotowania monografii o awangardzie artystycznej w Polsce.

Odwołując się do art. 187 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2023 poz. 742) wyrażam opinię, że rozprawa doktorska mgr Magdaleny Zielińskiej prezentuje ogólną i ugruntowaną wiedzę teoretyczną Doktorantki w dyscyplinie Nauki o polityce i administracji, dowodzi umiejętności samodzielnego prowadzenia badań i pracy naukowej oraz podejmuje i rozwiązuje istotny i oryginalny problem badawczy.

W związku z powyższym uważam, że przedłożona rozprawa odpowiada wymogom ustawowym stawianym pracom doktorskim i może stanowić podstawę do nadania stopnia doktora nauk społecznych w dyscyplinie Nauki o polityce i administracji, wnioskuję więc o dopuszczenie Doktorantki do publicznej obrony.

Lublin, 11 lipca 2024 r.

Krystyna Trembicka

